

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до організації самостійної роботи,
проведення практичних занять
з навчальної дисципліни

«УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ»

*(для студентів денної та заочної форми навчання освітнього рівня «магістр»
спеціальності 242 – Туризм)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2018

Методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни «Управління сталим розвитком туризму» (для студентів денної та заочної форми навчання освітнього рівня «магістр» спеціальності 242 – Туризм) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; уклад.: І. М. Писаревський, О. І. Угоднікова. – Харків : ХНУМГ ім.О. М. Бекетова, 2018. – 35 с.

Укладачі: д-р екон. наук І. М. Писаревський
канд. екон. наук, ст. викл. О. І. Угоднікова

Рецензент:

М. М. Покоłodна, кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму і готельного господарства Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

*Рекомендовано кафедрою туризму і готельного господарства,
протокол № 1 від 29.08.2017.*

ЗМІСТ

Вступ	4
1 Структурно-логічна схема дисципліни.....	6
2 Практичні аспекти концепцій сталого розвитку.....	7
3 Ретроспективний аналіз концепції сталого розвитку.....	8
4 Проведення оцінки ефективності реалізації концепції сталого розвитку.....	9
5 Принципи сталого розвитку.....	15
6 Законодавство у сфері сталого розвитку.....	16
7 Економічне обґрунтування концепцій сталого розвитку.....	19
8 Проведення SWOT-аналізу світового сталого розвитку	20
9 Аналіз причинно-наслідкових зв'язків проблем глобального характеру.....	22
10 Перспективи сталого розвитку туризму в Україні.....	24
11 Створення перспективного плану сталого розвитку.....	25
12 Організація сталого розвитку в туризмі.....	27
13 Моніторинг ходу реалізації планів сталого розвитку.....	27
Список використаних джерел.....	30
Додаток А.....	34

ВСТУП

Програма вивчення дисципліни «Управління сталим розвитком туризму» складена відповідно до місця та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою освітньою програмою підготовки магістра заочної форм навчання за спеціальністю 242 – Туризм.

«Питання сталого розвитку є одним із найбільш актуальних у сучасному суспільстві, вже глобальні виклики вимагають акумулювання зусиль щодо виведення на якісно новий рівень питань екологічного, економічного, соціального та духовного розвитку людства. Науковці визначають концепцію сталого розвитку як одну із пріоритетних для забезпечення нормального функціонування усіх соціальних систем в умовах внутрішніх та зовнішніх для економік різних країн факторів у XXI столітті. Галузь туризму є однією з галузей, яка має стати рушійною для запровадження сталого розвитку у різні галузі економіки, верстви суспільства. Оскільки туризм є галуззю-мультиплікатором, саме ця галузь може стати базисом для виведення із кризового стану економіки країн, що розвиваються та найбільш бідних країн світу. Паралельно із розвитком туризму розвиватимуться супутні галузі виробництва, підвищуватиметься ефективність ведення економічної діяльності, будуть вирішуватися питання безробіття, подолання бідності, підвищення рівня освіти та культурного рівня та інше. Тобто, забезпечення умов для функціонування туризму як глобальної світової галузі дасть поштовх до вирішення багатьох проблем людства.

Сталий розвиток визначається з точки зору застосування «розумних» систем, тобто це розвиток, над яким здійснюється управління за допомогою сучасних інформаційних технологій. Серед механізмів сталого розвитку одним із найбільш ефективних є моделювання різних суспільних процесів, прогнозування їх кінцевого результату та, з урахуванням результатів моделювання, планування показників розвитку та обрання найбільш оптимального за показниками «витрат» «якість» сценарію. Чимало науковців

виділяють серед проблем сталого розвитку економічні, екологічні, соціальні та духовні. Проте, ряд науковців наголошують на необхідності виокремлення технологічної складової сталого розвитку та економічної складової. Адже технологічна складова безпосередньо впливає на економічні показники, взаємодіє з економічними системами та може функціонувати окремо від них. Отже, у проблематиці сталого розвитку важливим є налагодження ефективного балансу між економічною та технологічною складовими.

Питання сталого розвитку можна розглядати на рівні регіонів, міст, територій, держав, але необхідно зазначити, що сталий розвиток має глобальний характер, і лише взаємодія усієї світової спільноти може дати результати у вирішенні глобальних світових проблем, причому дуже важко зберегти баланс інтересів найбагатших розвинених країн, країн, що розвиваються, та найбідніших країн, які намагаються вижити, не визначаючи жодних передумов для розвитку. Останні провокують загрози глобального характеру, які і формують основну проблематику сталого розвитку.

Метою викладання навчальної дисципліни «Управління сталим розвитком туризму» є формування у майбутніх фахівців уявлення про забезпечення сталого розвитку у галузі туризму, планування, організацію та моніторинг реалізації заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку з урахуванням специфіки туристської галузі. Підготувати майбутніх менеджерів до прийняття ефективних управлінських рішень, що забезпечать сталий розвиток, шляхом відбору, аналізу та опрацювання релевантної інформації.

Основним завданням вивчення дисципліни «Управління сталим розвитком туризму» є отримання знань про сучасне розуміння сталого розвитку з урахуванням специфіки та новітніх тенденцій галузі туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

1 СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ДИСЦИПЛІНИ

Теоретичні, розрахункові і практичні положення дисципліни вивчаються студентами в процесі роботи над лекційним курсом, при виконанні самостійної роботи з навчальною літературою.

Вивчення дисципліни «Управління сталим розвитком в туризмі» базується на знанні циклу загальноосвітніх і загальнонаукових дисциплін «Організація туризму», «Бізнес планування», «Менеджмент і адміністрування», проходження навчальних і виробничих практик.

Окремі теми дисципліни вивчаються з різним ступенем поглиблення та деталізації, що передбачено цією робочою програмою. Поточний модульний контроль проводиться методом виконання студентами письмових модульних контрольних робіт.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- основні нормативні документи з питань сталого розвитку в цілому та розвитку туризму зокрема;
- механізми прийняття управлінських рішень по забезпеченню сталого розвитку;
- методику проведення аналізу та обробки інформації для інформаційної підтримки управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку;
- розробки стратегій розвитку у галузі туризму;
- вміти:
- використовувати методику побудови механізму забезпечення сталого розвитку в туризмі;
- проводити аналіз інформації та будувати перспективні плани розвитку;
- аналізувати тенденції галузі туризму та забезпечувати інформаційну підтримку розвитку туризму;

- працювати зі стратегічними планами, програмами стратегічного розвитку.
- мати компетентності:
- володіти методами визначення ефективності управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку;
- способами планування, організації та контролю виконання стратегічних планів сталого розвитку;
- щодо оцінки сучасних тенденцій сталого розвитку.

На практичних заняттях студенти можуть готувати доповіді за списком тем (дод. А).

2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ділова гра 1 «Засідання ООН»

Ситуація. Розгляд питань глобального характеру на засіданні Організації Об'єднаних Націй.

Завдання. Студентам пропонується стати представником однієї із держав світу на засіданні ООН. Для обговорення обирається одне із глобальних питань розвитку людства: бідність, соціальна нерівність, безробіття, екологічні проблеми тощо. Завдання кожного студента визначити специфіку даної проблематики для своєї країни та запропонувати шляхи її вирішення, які б влаштували всіх учасників діалогу.

Підсумок. Необхідно досягти консенсусу щодо вирішення глобального питання шляхом відкритого діалогу.

Ділова гра 2 «Громадські слухання»

Ситуація. Одна із великих промислових корпорацій планує будівництво нового заводу на території, що межує із населеним пунктом. Місцевих мешканців турбують проблеми з екологією, які можуть виникнути при будівництві заводу. Проте, будівництво надасть для мешканців можливості

працевлаштування та покращить економічну та соціальну обстановку на цій території.

Завдання. Студенти розділяються на дві групи: «місцеві мешканці» та «представники бізнесу». З приводу будівництва заводу організуються громадські слухання. Завдання «місцевих мешканців» висловити всі свої переживання з приводу можливих незручностей та проблем, що можуть виникнути із будівництвом. Завдання «представників бізнесу» відповісти на всі претензії та запевнити мешканців, що ці проблеми будуть вирішені. Результатом громадських слухань повинно стати взаємоузгоджене рішення, яке б враховувало три аспекти сталого розвитку «економіка-соціум-екологія».

Завдання для самостійної роботи: Описати 17 головних проблем сталого розвитку, що задекларовані ООН; визначити їх специфіку та надати рекомендації щодо можливості їх подолання.

З РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, на якій було прийнято історичне рішення про зміну курсу розвитку усього світового співтовариства. Це безпрецедентне рішення глав урядів і лідерів 179 країн було обумовлено катастрофічною глобальною екологічною ситуацією і прогнозованою глобальною катастрофою, що може вибухнути вже в ХХІ ст. і привести до загибелі всього живого на планеті. На цій конференції була прийнята Світова програма дій Порядок денний на ХХІ століття. Програма є програмою дій з впровадження засад сталого розвитку в країнах світу. Документ передбачає, що забезпечення сталого розвитку є, насамперед, обов'язком національних урядів згідно з принципом спільної, але диференційованої відповідальності та потребує розробки національних програм і відповідної політики [7].

У Програмі дій з подальшого впровадження Порядку денного на XXI століття, ухвалена Генеральної Асамблеєю ООН на спеціальній сесії «Планета Земля +5» в 1997 р. наголошується, що досягнення сталого розвитку вимагає ув'язки та інтеграції його економічних, екологічних і соціальних цілей [6].

Генеральна Асамблея ООН заснувала в 1992 р. Комісію зі сталого розвитку, за підсумками роботи якої згодом були прийняті важливі рішення. На 11-й сесії ООН у м. Нью-Йорк (2003 р.) було прийнято тематичну програму заходів для забезпечення сталого розвитку на період до 2017 р. Невід'ємною частиною концепції стійкого розвитку є система індикаторів, розроблена Комісією ООН зі сталого розвитку [8].

В 1996 р. Комісією були опубліковані індикатори СР. Індикатори СР – з одного боку, відображають соціальні, економічні і екологічні параметри у єдиному комплексі; з іншого – їх розвиток розглядається через зміну станів, кожен з яких характеризується визначеною сталістю і здатністю до змін [10].

Завдання: підготувати доповіді за такими темами:

1. Історія формування поняття сталого розвитку у міжнародних нормативних документах.
2. Сталий розвиток в Україні: історія становлення.

4 ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Реалізація Концепції сталого розвитку має бути глобальною у зв'язку з тим, що питання, які розглядаються у цій Концепції можуть бути вирішені лише шляхом об'єднання зусиль світової спільноти.

Завдання: студент обирає країну для проведення аналізу. За даними представлених нижче карт, що відображають географію різних показників сталого розвитку провести описання проблем країни глобального характеру та визначити, які недоліки у реалізації Концепції сталого розвитку у конкретній

країні є та як можна їх подолати. Вихідні дані – рисунки 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

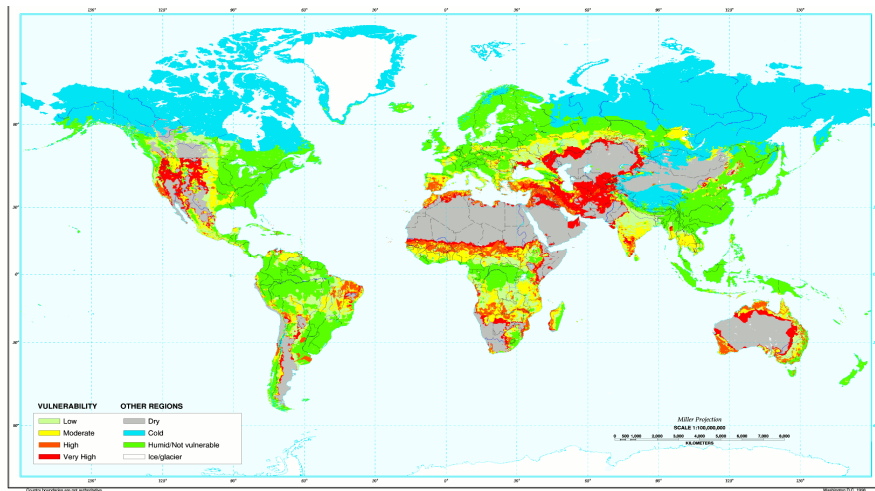

Рисунок 1 – Загроза обезлюднення

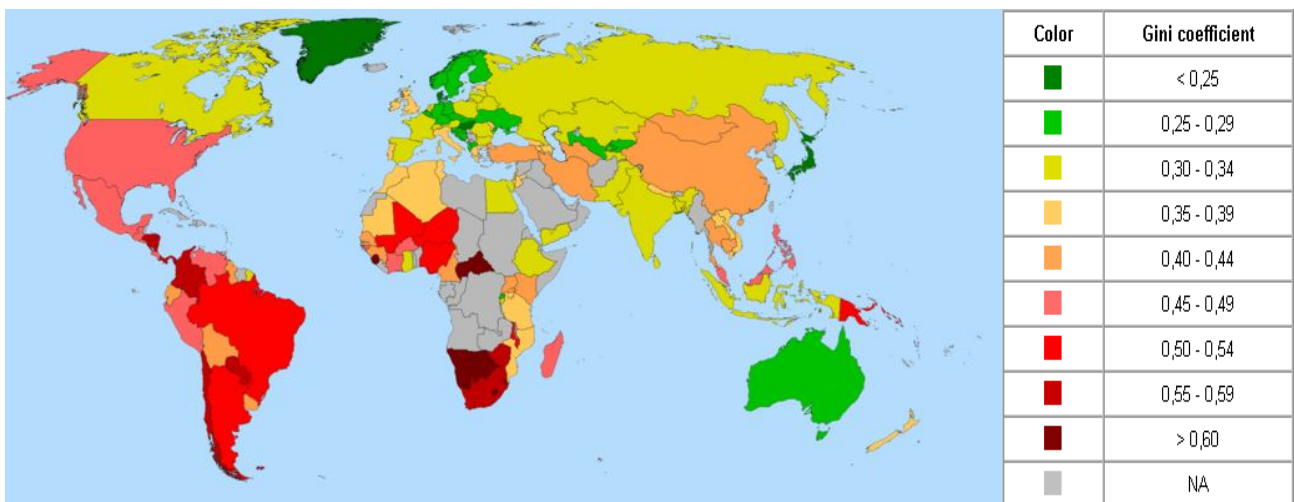

Рисунок 2 – Світова карта з коефіцієнтом Джині в 2005 році, показник нерівності доходів

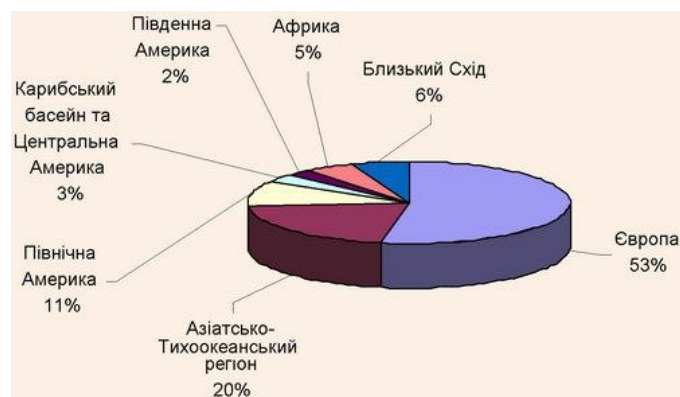

Рисунок 3 – Аналіз світових туристських потоків

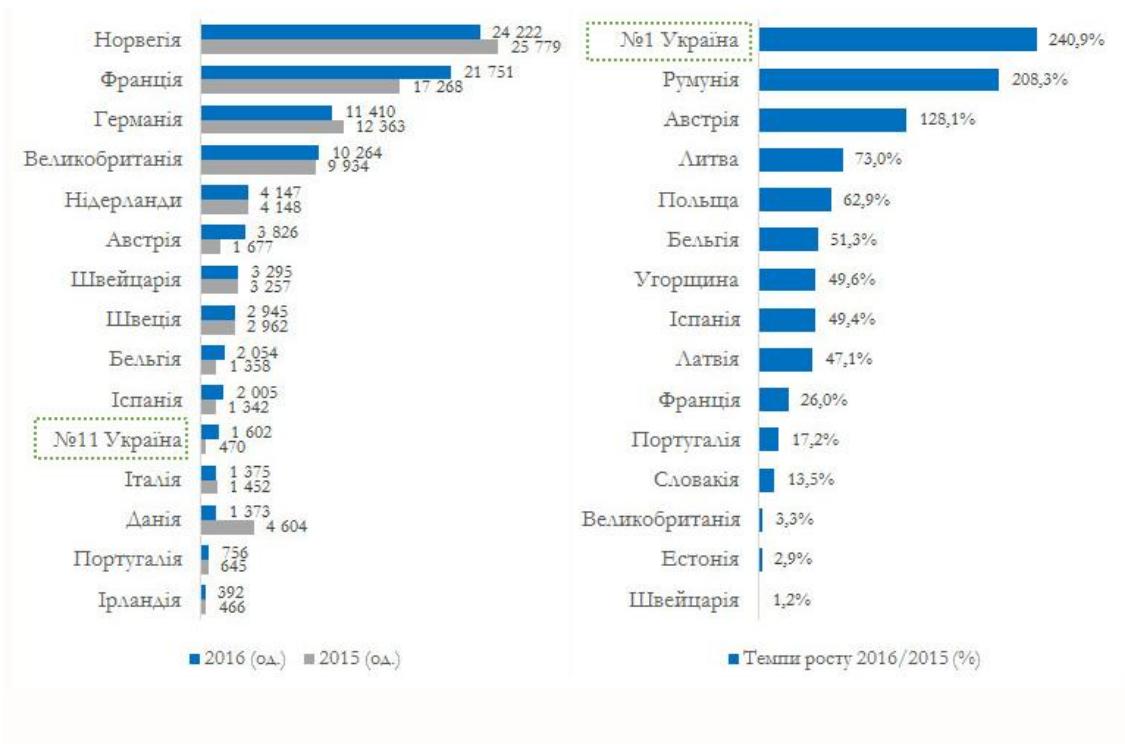

Рисунок 4 – Темпи продажів енергоефективних електромобілів

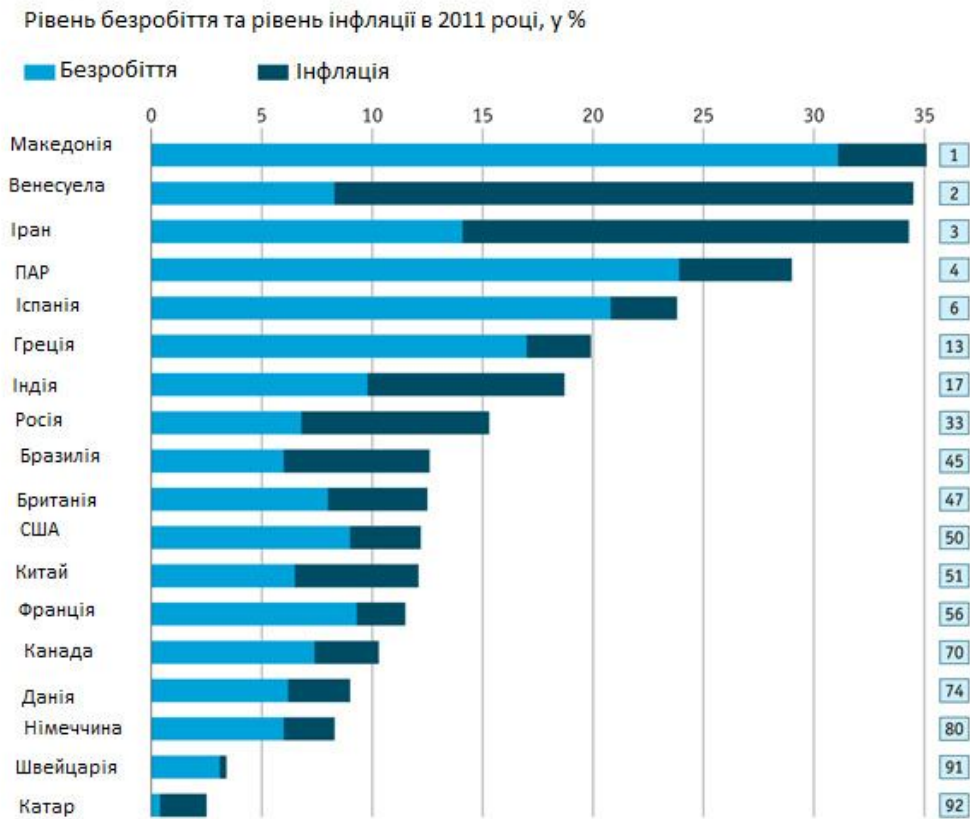

Рисунок 5 – Рівень безробіття та рівень інфляції

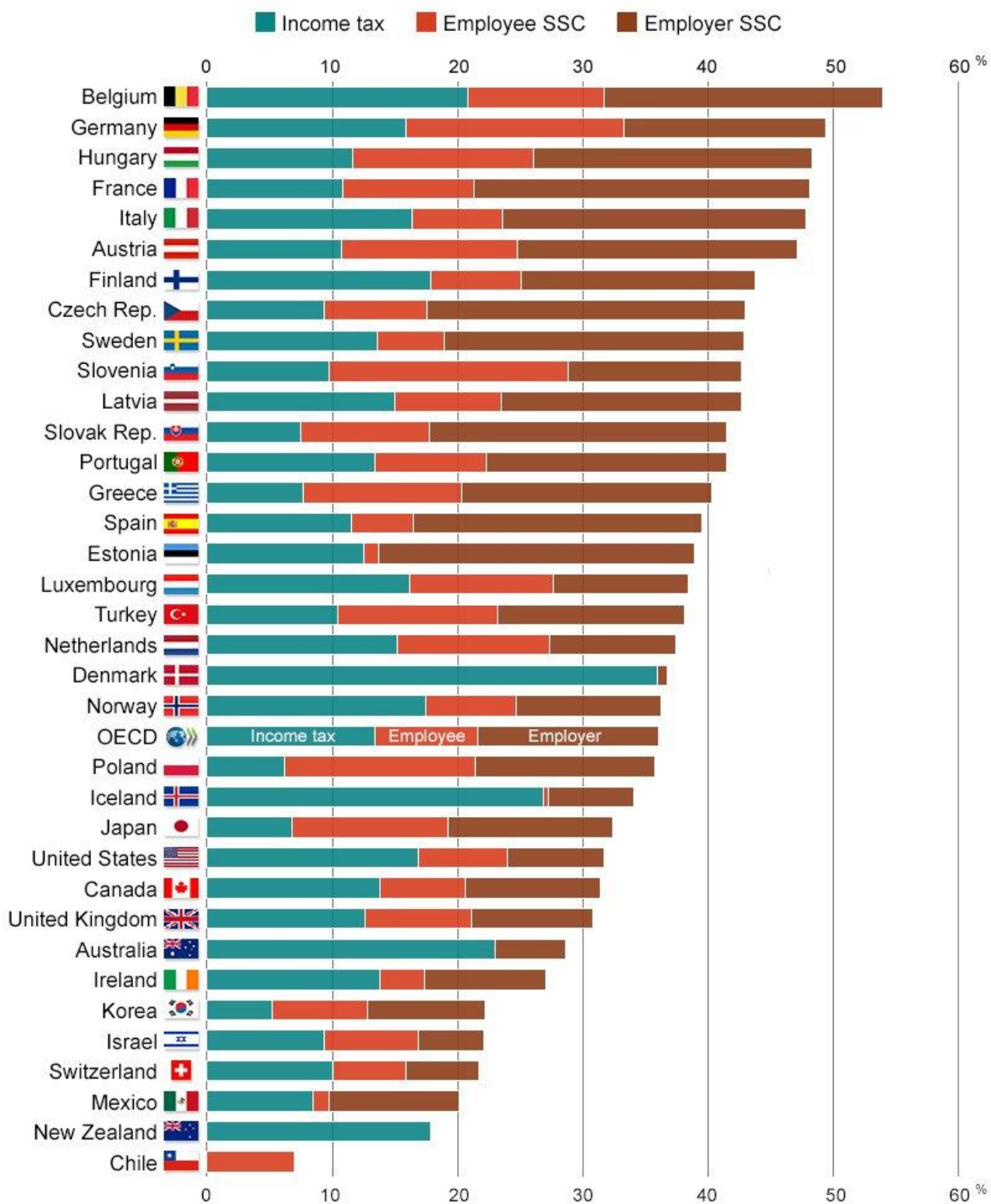

Рисунок 6 – рівень податкового навантаження за країнами

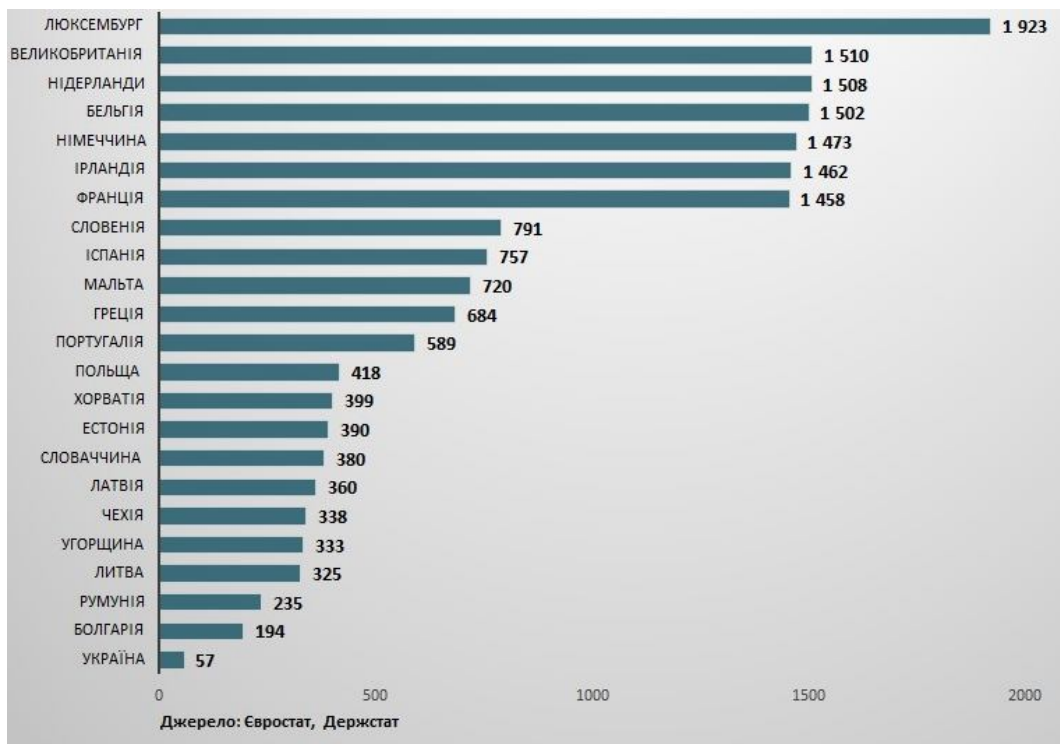

Рисунок 7 – рівень середньомісячної мінімальної заробітної плати, євро

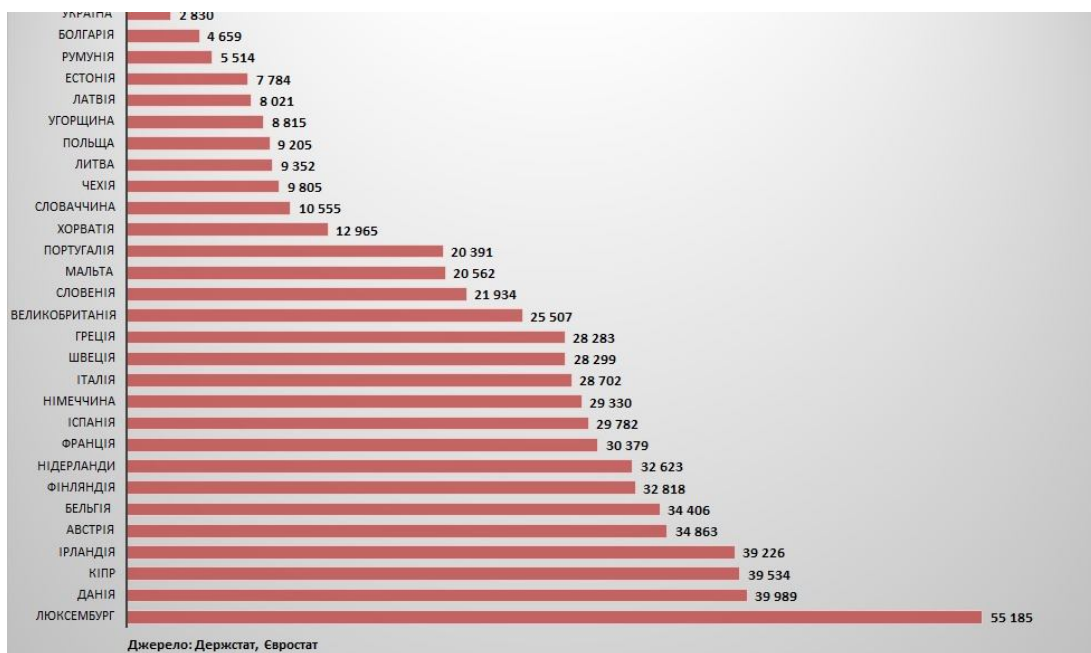

Рисунок 8 – Середньорічний розмір сукупних споживчих витрат домогосподарств, євро

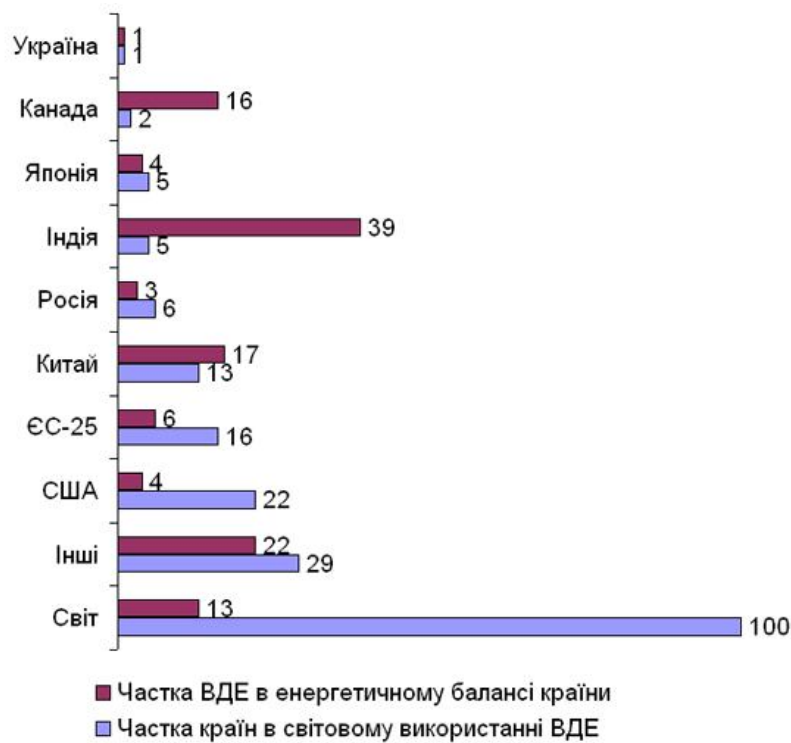

Рисунок 9 – Використання відновлюваних джерел енергії

Рисунок 10 – Узагальнюючий показник розвитку країн світу

5 ПРИНЦИПИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Завдання «Описання принципів сталого розвитку людства»

Розглянути глобальні цілі сталого розвитку (рис. 11).

Рисунок 11 – Глобальні цілі сталого розвитку

Заповнити таблицю для кожної із 17 цілей сталого розвитку (табл. 1)

Таблиця 1 – Шаблон таблиці для виконання завдання «Описання принципів сталого розвитку людства»

Ціль	Завдання	Відповідальні	Найбільш уражені даною проблемою регіони	Історичний досвід боротьби з проблемою	Перспективи у майбутньому
1					

Після заповнення таблиці зробити висновки щодо перспектив досягнення цілей сталого розвитку за умови сучасних темпів реалізації механізмів із глобальними проблемами.

6 ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Українське законодавство у сфері сталого розвитку представлене «Стратегією сталого розвитку України до 2020 року». Українське законодавство сталого розвитку галузі туризму представлене «Стратегією розвитку туризму та курортів до 2026 року».

Завдання:

1. Проаналізувати мету та завдання «Стратегії сталого розвитку України до 2020 року» та «Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року».

2. Визначити умови сталого розвитку сфери туризму та курортів.

3. Проаналізувати дорожню карту реалізації «Стратегії сталого розвитку України до 2020 року» та «Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року».

4. Надати своє бачення перспектив реалізації «Стратегії сталого розвитку України до 2020 року» та «Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року» в Україні.

Роботу оформити на окремих аркушах друкованого тексту.

7 ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Завдання: проаналізувати цілі сталого розвитку відповідно до ключових економічних індикаторів їх оцінки.

1. Екологічно адаптована внутрішня продукція (Environmentally adjusted net domestic product, EDP), використовується при екологічній корекції національних рахунків та вираховується за формулою:

$$EDP = (NDP - DPNA) - DGNA,$$

де NDP – чиста внутрішня продукція;

DPNA – вартісна оцінка виснаження природних ресурсів;

DGNA – вартісна оцінка екологічного збитку (розміщення відходів, забруднення повітря та водойм тощо).

2. Показник «дійсних заощаджень» (genuine (domestic) savings) (GS), який запропонований і розрахований Всесвітнім Банком:

$$GS = (GDS - CFC) + EDE - DPNR - DMGE,$$

де GDS – валові внутрішні заощадження,

CFC – величина знецінення вироблених активів,

EDE – величина витрат на освіту,

DPNR – величина виснаження природних ресурсів,

DMGE – збиток від забруднення навколишнього середовища.

Усі показники беруться у відсотках від ВВП.

Проведені на основі даних методик розрахунки показали величезну розбіжність між традиційними економічними показниками і екологічно скоригованими. На тлі економічного зростання часто спостерігався екологічний занепад.

3. Агрегований індекс «живої планети» (Living Planet Index) – показник, розроблений для моніторингу стану біологічного різноманіття планети. Отримана оцінка публікується в рамках щорічної доповіді Всесвітнього Фонду Дикої Природи (World Wild Fund).

4. Показник «екологічний слід» (The Ecological Footprint) вираховується міжнародною організацією Global Footprint Network, він виражає міру тиску людини на навколишнє середовище у вигляді площ територій і акваторій, необхідних для видобутку ресурсів та утилізації відходів.

5. Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) Human Development Index), який може служити прикладом створення інтегрального показника, що враховує рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Даний індекс був розроблений в 1990 році Програмою розвитку ООН (ПРООН) і включає в себе 3 показника: середня очікувана тривалість життя, рівень освіченості населення та рівень економічного розвитку (ВВП на душу населення). На додаток до ІРЛП Програмою Розвитку ООН (ПРООН) для аналізу розвитку

суспільства з 1997 року використовується індекс убогості населення, який відображає масштаби знедоленості та існуючих поневірянь, а з 2010 року в Доповіді про розвиток людини додалися три нові показники: ІРЛП скоригований з урахуванням нерівності, індекс гендерної нерівності (ІГН) і Багатомірний індекс бідності (МІБ).

6. «Всесвітній індекс щастя» (Happy Planet Index), який щорічно, починаючи з 2006 року, складає британський дослідницький центр New Economics Foundation. За допомогою даного індексу демонструється відчуття рівня щасливого життя населенням різних країн світу.

7. Індекс екологічної стійкості, що був визначений в доповіді, підготовленій групою вчених з Єльського і Колумбійського університетів для Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2001 Environmental Sustainability Index).

8. Індекс фізичної якості життя (ІФКЖ) (Physical Quality-of-Life Index, PQLI) – це спроба виміряти добробут населення країни (якість життя). Він був створений в середині сімдесятих, але зараз рідко використовується.

9. Дійсний показник прогресу (Genuine Progress Indicator, GPI) – спроба створення альтернативи ВВП, на відміну від якого даний показник враховує екологічно та соціальні аспекти розвитку. Включає в себе наступні складові: злочинність і розпад сімей, зміна кількості вільного часу, домашня і добровільна робота, залежність від зарубіжних капіталів, розподіл доходу, витрати на оборону, термін «життя» предметів тривалого користування, виснаження ресурсів, забруднення, довгостроковий екологічний збиток.

10. «Зелений ВВП» – розробка Державного управління з охорони навколишнього середовища (ГУООС) та Державного статистичного управління (ДСУ) КНР. Ними була опублікована спільна Доповідь про розрахунок «зеленого ВВП» за 2004 рік.

8 ПРОВЕДЕННЯ SWOT-АНАЛІЗУ СВІТОВОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Методика SWOT-аналізу є одним із механізмів стратегічного управління, яка базується на визначенні слабких та сильних сторін аналізованого об'єкту, на основі чого формується прогноз щодо перспектив подальшого розвитку та загроз, які можуть зашкодити розвитку.

Завдання: провести SWOT-аналіз за основними цілями сталого розвитку людства для окремого регіону України. Визначити регіон-аналог у світі, який би був схожий за основними показниками розвитку на український регіон, що було проаналізовано. Провести SWOT-аналіз регіону-аналогу. У висновках дати порівняльну характеристику сталого розвитку двох регіонів. Визначити суттєві недоліки та відмінності. Надати рекомендації щодо подальшого розвитку регіону в Україні, що було проаналізовано, у тому числі з точки зору перейняття позитивних сторін від регіону-аналогу.

Приклад SWOT-аналізу туристського розвитку міста Харкова – за даними «Стратегії розвитку міста Харкова до 2020 року <http://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf> (рис. 12).

Внутрішнє середовище	
Сильні сторони	Слабкі сторони
I. Природно-ресурсний потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Сприятливі природні та кліматичні умови ▪ Достатня наявність покладів природного газу в регіоні ▪ Найбільше родовище бурого вугілля в Європі 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Недостатня забезпеченість якісною питною водою
II. Економічний потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Наявність потужного промислового сектора з багатогалузевою структурою переробного виробництва третього-четвертого технологічних укладів ▪ Наявність вільних виробничих і торговельних площ ▪ Наявність логістичних центрів й найбільшого у Східній Європі промислово-речового ринку ▪ Розвинута IT-галузь 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Високий рівень фізичного та морального зносу виробничих фондів ▪ Низький рівень використання виробничих фондів у промисловості ▪ Застарілі затратні технології на багатьох підприємствах ▪ Низька експортна орієнтованість місцевої економіки ▪ Недостатній розвиток малого та середнього бізнесу у сфері матеріального виробництва ▪ Слабкі коопераційні та кластерні зв'язки підприємств малого і великого бізнесу ▪ Непрацюючі або збиткові великі державні підприємства
III. Науково-технічний та інноваційний потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Розвинута освітня сфера, яка входить до 10 найбільших студентських центрів Європи ▪ Значний науковий потенціал (проектні установи, науково-дослідні організації) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Недостатній рівень інноваційної активності підприємств ▪ Відсутність ефективної координації взаємодії науки, бізнесу та освіти ▪ Нерозвинута інноваційна інфраструктура
IV. Інвестиційний потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Високий міжнародний імідж міста 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Низький рівень інвестицій у місцеву економіку ▪ Відсутність якісно підготовлених інвестиційних продуктів (земельних ділянок, об'єктів нерухомості) ▪ Несформована база інвестиційних пропозицій
V. Людський і трудовий потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Високий освітній рівень населення ▪ 2-ге в Україні та 17-те в Європі місце за чисельністю населення ▪ Збільшення трудового потенціалу за рахунок збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Неухильне скорочення чисельності населення та його старіння ▪ Порушення пропорцій між політом та пропозицією робочої сили

Рисунок 12 – SWOT-аналіз туристської галузі міста Харкова

VI. Стан навколишнього природного середовища	
<ul style="list-style-type: none"> Зменшення обсягів викидів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел 	<ul style="list-style-type: none"> Збільшення обсягів викидів в атмосферне повітря від пересувних джерел Забрудненість твердими побутовими відходами і відсутність сучасних сміттєпереробних підприємств
VII. Транспортна інфраструктура	
<ul style="list-style-type: none"> Головний вузловий центр залізничного сполучення Східної України, який зв'язує 6 суміжних областей Розвинута міська електротранспортна система Наявність метрополітену, який займає 75-те місце у світі Через місто проходить міжнародна автомобільна дорога «Київ–Харків–Довжанський» Наявність нового міжнародного аеропорту 	<ul style="list-style-type: none"> Значне зменшення обсягів перевезень залізничним транспортом через анексію Криму та проведення АТО в Донецькій і Луганській областях
Внутрішнє середовище	
Сильні сторони	Слабкі сторони
VIII. Житлово-комунальне господарство	
<ul style="list-style-type: none"> Розвинута інфраструктура електро-, газо-, водо-, тепlopостачання Масштаби житлового фонду 	<ul style="list-style-type: none"> Високий фізичний знос очисних і каналізаційних споруд, мереж централізованого тепло- та водопостачання Високий рівень фізичного та морального зносу житлового фонду
IX. Громадянське суспільство	
<ul style="list-style-type: none"> Наявність відносно великої кількості громадських організацій 	<ul style="list-style-type: none"> Недостатня соціальна активність населення Недостатньо активне співробітництво громадських організацій з міською владою у вирішенні проблем міста
X. Муніципальне управління	
<ul style="list-style-type: none"> Наявність офіційних сайтів органів місцевого самоврядування ProZorro — електронна система публічних закупівель Єдине вікно і центри надання адміністративних послуг 	<ul style="list-style-type: none"> Неповна інформатизація документообігу в місцевій раді
XI. Просторово-економічний потенціал	
<ul style="list-style-type: none"> Наявність генерального плану міста 	<ul style="list-style-type: none"> Невідповідність містобудівної документації сучасним європейським стандартам
XII. Соціально-культурна сфера	
<ul style="list-style-type: none"> Розвинута соціальна інфраструктура Розвинута спортивно-оздоровча інфраструктура Лідер в Україні у забезпеченні доступності міського середовища для людей з особливими потребами 	<ul style="list-style-type: none"> Недостатнє задоволення потреб вразливих соціальних груп Нерозвиненість ринку соціальних послуг Незабезпеченість повної зайнятості населення
Зовнішнє середовище	
Можливості	Загрози
I. Політичні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> Політична підтримка ЄС, США, Канади та інших країн світу 	<ul style="list-style-type: none"> Військовий конфлікт на сході країни і можлива подальша ескалація конфлікту з Росією Недостатній рівень політичної стабільності в країні Корупція, що спричиняє неефективне та непрозоре використання бюджетних коштів
II. Економічні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> Угода про Асоціацію з ЄС Членство України в СОТ 	<ul style="list-style-type: none"> Нестабільна грошово-кредитна політика Низька купівельна спроможність населення Недостатня державна дерегуляторна політика
III. Соціальні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> Підвищення ролі людського фактора в економіці Географічна мобільність (впровадження безвізового режиму) Отримання грантів на розвиток людського потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> Низький рівень соціального захисту широкого кола верств населення Зростання соціального розшарування населення Достатньо високий рівень прихованого безробіття
IV. Технологічні фактори	
<ul style="list-style-type: none"> Перехід провідних країн світу до четвертої технологічної революції «Індустрія 4.0» 	<ul style="list-style-type: none"> Обмеження з боку провідних інноваційних країн світу на трансфер новітніх технологій до країн, що розвиваються

Продовження рисунка 12

Роботу представити на окремих аркушах А4 друкованого тексту.

9 АНАЛІЗ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРОБЛЕМ ГЛОБАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Діаграма Ісікави — графічний спосіб дослідження найбільш істотних причинно-наслідкових взаємозв'язків між факторами й наслідками в досліджуваній ситуації або проблемі. Діаграма названа на честь одного з найбільших японських теоретиків менеджменту професора Каору Ісікави

(Каору Ishikawa) який запропонував її в 1952 році), як доповнення до існуючих методик логічного аналізу й поліпшення якості процесів у промисловості Японії.

Ісікава є одним з розробників нової концепції організації виробництва, втіленої на фірмі «Тойота ». Запропонована професором схема ясно показує роботу над поліпшенням якості виробничих процесів. Вона, як і більшість інструментів якості, є інструментом візуалізації й організації знань, що систематичним чином полегшує розуміння наслідки певної проблеми.

Така діаграма дозволяє виявити ключові взаємозв'язки між різними факторами й більш точно зрозуміти досліджуваний процес. Діаграма сприяє визначенню головних факторів, що роблять найбільш значний вплив на розвиток розглянутої проблеми, а також попередженню або усуненню дії даних факторів.

Схема знаходить широке застосування при розробці нової продукції, з метою виявлення потенційних факторів, дія яких викликає загальний ефект (рис.13).

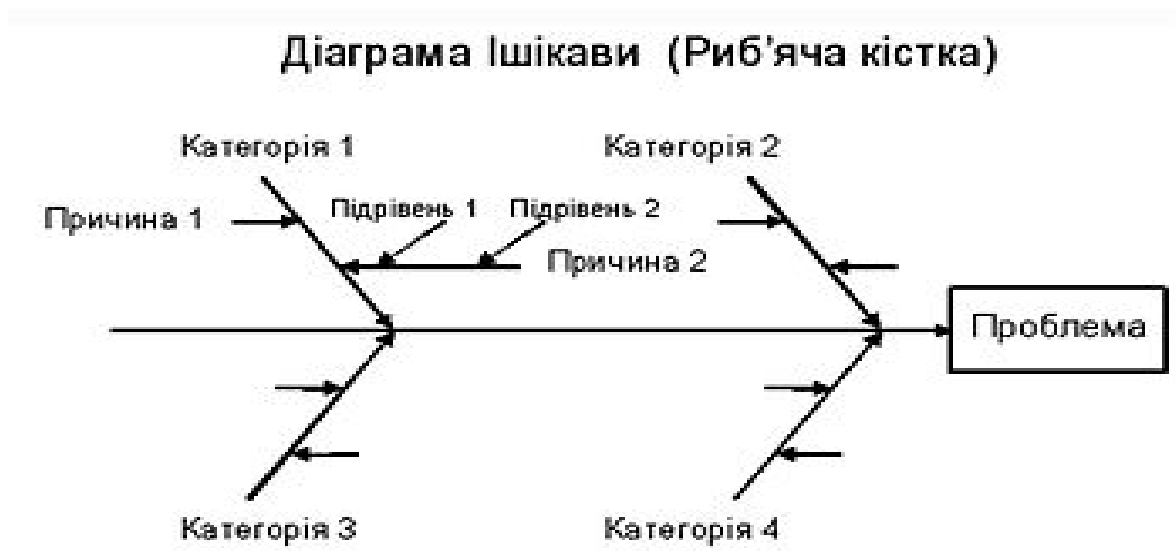

Рисунок 13 – Схема побудови діаграми Ісікави

Загальні правила побудови діаграми Ісікави:

1. Перш ніж приступати до побудови діаграми всі учасники повинні прийти до єдиної думки щодо формулювання проблеми.

2. Досліджувану проблему записують із правого боку на чистому аркуші паперу й обводять в рамку, до якої ліворуч підходить основна горизонтальна стрілка — «хребет» (діаграму Ісікави через зовнішній вигляд часто називають «риб'ячим кістяком»).

3. Зазначають головні причини (рівень 1), що впливають на проблему, — «більша кістка». Їх беруть у рамки й з'єднують похилими стрілками з «хребтом».

4. Далі наносять вторинні причини (рівень 2), які впливають на головні («більшої кістки»), а ті, зі свого боку, є наслідком вторинних причин. Вторинні причини записують і розташовують у вигляді «середніх костей», що примикають до «більших». Причини рівня 3, які впливають на причини рівня 2, розташовують у вигляді «дрібних костей», що прилягають до «середніх», і т. д.

5. Під час аналізу необхідно визначити й зафіксувати всі фактори, навіть ті, які видаються незначними, оскільки мета схеми — віднайти найоптимальніший шлях і найефективніший спосіб вирішення проблеми.

6. Причини оцінюють і ранжують за їхньою значущістю, виокремлюючи найважливіші, що можуть вплинути на показник якості.

7. На діаграмі зазначають всю необхідну інформацію: назву, найменування виробу, імена учасників, дати тощо.

Завдання: побудувати діаграму Ісікави для однієї із 17 глобальних проблем людства, визначених у Концепції сталого розвитку. За результатами аналізу зробити висновки.

10 ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку України в кожній галузі відбувається пошук нових шляхів і методів виробництва, здійснюється аналіз сучасного стану, окреслюються перспективи на майбутнє. Ці процеси відбуваються також й в туристичній галузі, яка спрямована на отримання прибутку через задоволення туристичних потреб населення, надання йому різноманітних

туристичних послуг у вигляді житла, харчування, транспортного й екскурсійного та іншого сервісу. Розвиток туризму в економіці країни особливо актуальний, оскільки саме завдяки туризмові можна поліпшити соціально-економічну ситуацію в цілому. Сфера туризму підтримує майже 50 суміжних галузей та створює додаткові місця. Один турист дає роботу 10 особам. Створення одного робочого місця в туризмі в 20 раз дешевше, аніж у промисловості. В широкому розумінні туристичну галузь можна визначити як міжгалузевий комплекс, який включає транспортні та туристичні підприємства; підприємства, пов'язані з туризмом (капітальне і дорожнє будівництво, підприємства комунального і готельного господарства, зв'язку та інш.); широку сферу послуг, якими користується турист. Туризм може стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення місцевого бюджету.

Завдання: користуючись даними Державного комітету статистики України побудувати діаграми динаміки наступних показників:

- тенденції підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності, динаміка 2000–2017 роки;
- готелі та інші місця для тимчасового проживання туристів, динаміка 2000–2017 роки;
- санаторно-курортні та оздоровчі заклади, динаміка 2000–2017 роки;
- колективні засоби розміщування, динаміка 2000–2017 роки;
- туристичні потоки, динаміка 2000–2017 роки;
- в'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, динаміка 2000–2017 роки;
- виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, динаміка 2000–2017 роки;

Пдати обґрунтовані висновки щодо перспектив розвитку туризму в Україні.

Роботу оформити на аркушах А4, друкований текст.

11 СТВОРЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО ПЛАНУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розробити стратегічний план розвитку туризму у одному із регіонів України, користуючись рекомендаціями щодо розробки стратегічних планів, представлених на схемі (рис. 14).

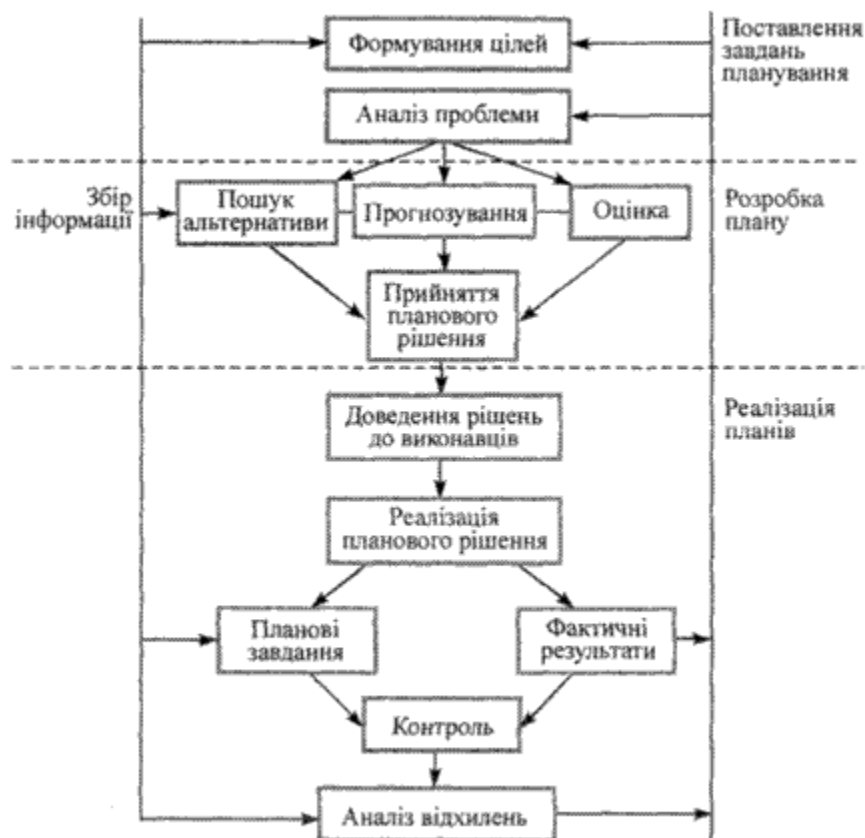

Рисунок 14 – Схема стратегічного планування

Результати оформити у вигляді таблиці (табл. 2).

Таблиця 2 – Приклад складання стратегічного плану розвитку туризму у одному із регіонів України

Строки	Заходи	Механізми роботи	Відповідальні	Очікувані результати

Результати оформити на аркушах А4, друковані.

12 ОРГАНІЗАЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ

Завдання: студенти є консультантами зі стратегічного управління Кабінету Міністрів України. Необхідно розробити посадову інструкцію для радника з питань сталого розвитку при одному із Міністерств.

Для виконання завдання пропонується така структура посадової інструкції:

1. Загальні положення.

Містить основні дані про посаду, сферу діяльності працівника, найменування структурного підрозділу, де він працює, перелік законодавчих актів, нормативних та інших документів, якими працівник керується у своїй роботі, порядок призначення на посаду звільнення та припинення виконання посадових обов'язків, безпосередню підпорядкованість та наявність підлеглих, порядок заміщення інших працівників на період їхньої тимчасової відсутності (відпустки, навчання, хвороба тощо), а також хто заміщує його. До цього розділу можна ще внести кваліфікаційні вимоги, що висуваються до працівника (рівень освітньої підготовки, рівень кваліфікації, фах, необхідний стаж роботи за фахом), якщо їх не визначено окремим розділом.

2. Завдання та обов'язки.

Цей розділ характеризує зміст діяльності працівника й включає в себе конкретний перелік завдань, обов'язків і видів робіт, закріплених за працівником щодо напряму його діяльності, викладений у лаконічній формі, починаючи з визначення організаційно-юридичних ознак (керує, організовує, розглядає, забезпечує, контролює, спостерігає, виконує, здійснює, бере участь тощо) та визначає самостійну ділянку роботи для кожного працівника, перелік об'єктів управління або зон обслуговування, закріплених за працівником, а також встановлює правила, норми та технічні вимоги, яких слід дотримуватися під час роботи.

Зміст завдань та обов'язків має викладатися за ступенем їх важливості та частоти виконання: спочатку наводяться основні, виконання яких займає

найбільшу частину робочого часу, потім допоміжні, додаткові та періодичні, що виконуються час від часу. Завдання та обов'язки працівників мають відповідати завданням і функціям підрозділу, де вони працюють і не дублювати обов'язки інших працівників.

3. Повинен знати.

У цьому розділі має міститися перелік мінімальних вимог до спеціальних знань, умінь, майстерності працівників у відповідності до реальних умов їх діяльності, особливостей устаткування, інструментів, матеріалів тощо, достатніх для якісного виконання покладених на них завдань та обов'язків. До цього розділу належать також вимоги щодо знань законодавчих актів та нормативних документів, необхідних працівнику для виконання своїх посадових обов'язків.

4. Права.

Визначаються повноваження, делеговані працівникам, за допомогою яких забезпечується виконання покладених на них завдань та обов'язків. Наприклад, вносити пропозиції в межах їх компетенції, отримувати необхідну інформацію від інших працівників, виконувати обов'язки представництва щодо певних питань, узгоджувати проекти документів, брати участь у нарадах, звертатися до керівництва з питань сприяння виконання покладених завдань та обов'язків тощо.

5. Відповідальність.

Зазначаються критерії оцінки якості та своєчасності виконання завдань, обов'язків і робіт, ступінь персональної відповідальності працівників за невиконання, неякісне або несвоєчасне їх виконання, за спричинення матеріальних збитків та незастосування належних заходів у межах своїх обов'язків і повноважень, порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, правил охорони праці, техніки безпеки тощо.

Робота виконується на аркушах А4, друкована.

13 МОНІТОРИНГ ХОДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Наступним етапом процесу управління сталим розвитком має стати встановлення критеріїв успішності ходу реалізації Концепції сталого розвитку туризму. Проводити моніторинг зміни показників пропонується на основі використання контрольних карт Шухарда – це спеціальний вид діаграм, запропонований В.Шухардом у 1925 році, що відображають зміни параметрів показників проекту у часі. Діаграма Шухарда представлена на рисунку 15.

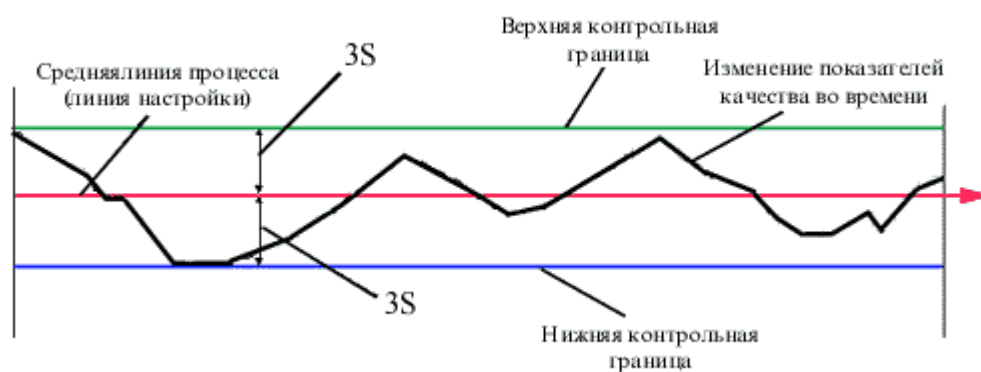

Рисунок 15 – Діаграма Шухарда. Загальний вигляд

Лінія, позначена червоним, показує заплановані параметри показника (оптимальне його значення). Зелена та синя лінії показують граничні межі відхилень, за яких параметр показника має допустиме значення. Вихід за дані границі означає порушення стабільності процесу та браку продукту. У разі спостереження таких відхилень необхідне проведення додаткового аналізу, наприклад за допомогою діаграми Ішікави. Чорна крива відображає динаміку зміни параметру показника. Відстань від червоної лінії до синьої та зеленої становить три стандартні відхилення. На графік може наноситися будь-яка змінна (дані вимірів) або атрибут (розрахункові дані) досліджуваної характеристики процесу. Функція контрольних карт полягає у, щоб допомагати оцінювати стабільність процесу, тобто забезпечення стратегічного вектору розвитку шляхом ефективного використання потенціалу розвитку будівельного підприємства.

Побудуємо контрольну карту для аналізу показника туристських потоків. Визначимо стандартне відхилення для показника за формулою:

$$S = \sqrt{\frac{nA^2 - \sum U^2}{n-1}},$$

де U – відхилення параметру показника;

A – середнє арифметичне показника;

n – кількість вимірів (вибірка).

Для побудови контрольної діаграми скористаємося статистичними даними динаміки виїзних та в'їзних потоків у тис. осіб.

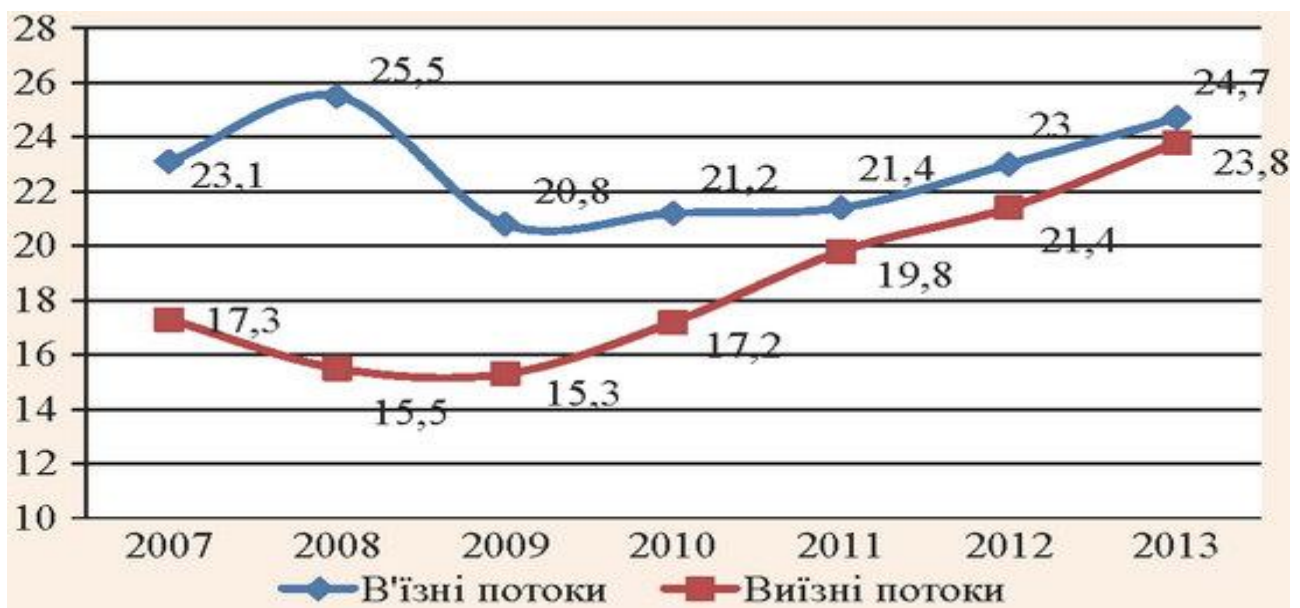

Рисунок 16 – Динаміка туристичних потоків

Завдання: за даними діаграми (рис. 16) визначити стандартне відхилення показника в'їзних та виїзних туристських потоків:

Підраховавши три стандартних відхилення для показника динаміки туристичних потоків визначаємо допустимі межі відхилення для виїзних та в'їзних потоків (допустимий мінімум та допустимий максимум).

Будуємо контрольну діаграму за отриманими показниками.

За результатами розрахунків показника динаміки туристичних потоків та складеної контрольної діаграми робимо висновки відносно можливих

відхилень. Розробка контрольних діаграм спрямована на забезпечення процесу моніторингу реалізації сталого розвитку. За умов стійкої тенденції до відхилення показника і наближення його до граничних меж доцільно розробити контрольні карти для кожного структурного елементу усіх трьох компонентів: екологічного, соціального та економічного.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» [Електронний ресурс] : Закон України № 1282-IV від 18.11.2003 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 13, ст. 180 – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
2. Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] : Закон України № 2465-12 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 34 – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
3. Стратегія сталого розвитку України до 2020 року. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
4. Стратегія розвитку туризму до 2026 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
6. Герасименко В.Г. Концепція сталого розвитку туризму: етапи становлення і сучасний зміст / В. Г. Герасименко // зб. наук. праць «Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи». – Випуск 1. – Київ : Тонар, 2007. – С. 17–23.
7. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посібник / О. О. Бейдик. – Київ : Альтерпрес. 2009. – 400 с.
8. Дубовіч І.А. Сучасні теоретико-методологічні та правові проблеми реалізації концепції сталого економічного розвитку / І.А. Дубовіч // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матер. другого туру Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Т. 1. – С. 128–130.
9. Зарубежный опыт поддержки малого и среднего предпринимательства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.giac.ru/content/document_r_00AA3FD1-043D-4A9A-9661-1C72923482F7.html

10. Бочана І. О. Управління конкурентоспроможністю в туризмі: макрота мікрорівень : монографія / за ред. І. О. Бочана, С. В. Васильчак, О. С. Гринькевич, А. В. Івануси, О. М. Вітер. – Львів : ЛІЕТ, ТзОВ "Ліга-Прес", 2012. – 208 с.
11. Войтенко В. Л. На три держави півень тут співав. – Тернопіль: Видавничий дім «Стефанів», 2007. – 188 с
12. Oxford Centre for Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxin.co.uk/busenv/index.php>.
13. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
14. Енджейчик Ірена. Сучасний туристський бізнес. Екостратегія в управлінні фірмою : (пер. з польськ.) / Ірена Енджейчик. – М. : Фінанси і статистика, 2003
15. Машина Н. І. Страхування для туристських підприємств : навч. посібник / Н. І. Машина. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.
16. Нормативно-правові акти України з питань туризму: Збірник законодавчих та нормативних актів / Упоряд. М. І. Камлик. – Київ : Атака, 2014. – 464 с.
17. Дурович А.П. Организация туризма : учеб. пособие / А. П. Дурович, Н. И. Кабушкин, Т. М. Сергеева и др.; под общ. ред. Н. И. Кабушкина и др. – Минск : Новое знание, 2003. – 632 с.
18. Рудяк Ю. Усе про облік та організацію туристичної діяльності / Ю. Рудяк, В. Кузнецов, А. Клименко. – 3-те вид., перераб. і доп. – Харків : Фактор, 2006. – 278 с. – (Серія «Усе про облік та організацію»).
19. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності : підручник/ Т. Г. Сокол; за заг. ред. В. Ф. Орлова. – Київ : Грамота, 2006. – 264 с.: ил.: Бібліогр, 260 с.
20. UNDP Policy Paper: How to make local development work. Selected practices from Europe and the CIS (Як сприяти результативному місцевому

розвитку. Вибрані приклади практичного досвіду країн Європи та СНД), UNDP, Bratislava, September 2002

21. Бочковська О. ISO, HACCP, чи чесне слово виробника [Електронний ресурс] / О. Бочковська // Біопром. – 2012. – № 9(95). – Режим доступу : <http://www.meatbusiness.ua/article.php?p=797&j=1/>.

22. Яновская Н. Туризм: организация и учет / Н. Яновская, С. Филатов. – 3-е изд. перераб. – Харьков : Фактор, 2002. – 220 с.

23. Guidelines for measuring the regional disparities (Рекомендації з вимірювання регіональної нерівності), National Centre for Regional Development, Sofia, 2002

24. DFID (2003) Strengthening of Local and Regional Capacity (Зміцнення місцевого та регіонального потенціалу), ITS, Sofia

25. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Балацького О. Ф. : у 4 т., 26 квітня 2013 р.; за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – Т. 1. – С. 187–188.

26. Аралбаева Ф. З. Технология оценки региона как системы, обеспечивающей развитие муниципального образования [Электронный ресурс]. / Ф.З. Аралбаева // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 2 (26)– Режим доступа: [http:// www.mecconomy.ru/ art.php?nArtId=1911](http://www.mecconomy.ru/art.php?nArtId=1911)

27. Боташева Л.С. Оценка устойчивости развития отраслей экономики региона / Л.С. Боташева // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 1. – С. 1–5.

28. Дохолян А.С. Проблемы устойчивого развития экономики региона / А.С. Дохолян // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceeducation.ru/99-4975>

29. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України // В. І. Мацола. – Львів : Ін-т регіональних дослідж., 1997. – 169 с.

30. Національна парадигма сталого розвитку України / За ред. проф., академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України

Б. Є. Патона. – Київ : ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

31. Савкун У.С. Інтегральна оцінка сталого розвитку регіону / У.С. Савкун // Бізнес-Інформ, 2012. – №1. – С. 45–50.

32. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України // В.П. Руденко. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.

33. Саймондс Дж. Ландшафт и архитектура // Дж. Саймондс. – М.: Изд-во лит. по стр-ву, 1964. – 294 с.

34. Писаревський І. М. Матеріально-технічна база готелів : підручник / І. М. Писаревський, А. А. Рябев ; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 286 с.

35. Влащенко Н. М. Нормативно-правове забезпечення санаторно-курортної діяльності в Україні / Н. М. Влащенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 147–150.

36. Краєвська А.С. Менеджмент діяльності санаторно-курортного закладу [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.confcontact.com/20101224/3_kraev.php.

37. Байлик С. І. Організація анімаційних послуг в туризмі : навч. посібник / С. І. Байлик, О. М. Кравець. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 197 с.

38. Угоднікова О.І. Перспективи розвитку конкурентоспроможності на ринку туризму шляхом розробки інноваційних туристських продуктів // О. І. Угоднікова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Випуск № 3 – 2015 р. – С. 56–60.

39. Угоднікова О. І. Роль соціальних технологій у розвитку туристської сфери регіону // О. І. Угоднікова, М. Ю. Кутнікова, Д. О. Тіхонова. – Коммунальное хозяйство городов, – Харків : ХНУМГ, 2014. – С. 53–55.

ДОДАТОК А

Перелік тем для підготовки доповідей до практичних занять

1. Теоретичні аспекти сталого розвитку.
2. Парадигма сталого розвитку.
3. Управління сталим розвитком.
4. особливості застосування механізмів сталого розвитку у галузі туризму.
5. Концепція сталого розвитку.
6. Міжнародні документи, що регламентують сталий розвиток.
7. Нормативно-правова база сталого розвитку.
8. Українське законодавство у сфері сталого розвитку.
9. Економічна складова сталого розвитку.
10. Соціальна складова сталого розвитку.
11. Духовна складова сталого розвитку.
12. Екологічна складова сталого розвитку.
13. Ретроспективний аналіз поняття сталого розвитку.
14. Методологічні підходи до реалізації Концепції сталого розвитку.
15. Оцінка потенціалу систем щодо реалізації Концепцій сталого розвитку.
16. Цілі сталого розвитку, визначені ООН.
17. Механізми реалізації Концепції сталого розвитку.
18. Індекс людського потенціалу як базисний для визначення можливостей сталого розвитку.
19. Сталий розвиток на рівні регіонів: проблеми та перспективи.
20. Реалізація Концепції сталого розвитку: українські реалії.
21. Планування у ході реалізації Концепції сталого розвитку.
22. Шляхи ведення моніторингу виконання завдань сталого розвитку.
23. Організаційна складова реалізації Концепції сталого розвитку.
24. Визначення пріоритетних завдань щодо реалізації глобальних проблем людства.

25. Шляхи забезпечення стабільного функціонування екосистем.
26. Проблема бідності та шляхи її вирішення.
27. Проблема безробіття та шляхи її вирішення.
28. Проблеми соціальної нерівності та шляхи їх вирішення.
29. Гармонізація розвитку різних країн світу.
30. Політичні аспекти реалізації Концепції сталого розвитку.
31. Стратегія сталого розвитку України до 2020 – основні аспекти.
32. Визначення поняття енергоефективності та забезпечення реалізації енергоефективних проектів.
33. Взаємозв'язки системи «економіка-екологія-соціум».
34. Психологічні фактори реалізації Концепції сталого розвитку.
35. Перспективи сталого розвитку у майбутньому.
36. Оцінка ефективності реалізації Концепції сталого розвитку на сучасному етапі функціонування людства.

Виробничо-практичне видання

Методичні рекомендації
до організації самостійної роботи,
проведення практичних занять
з навчальної дисципліни

«УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ»

*(для студентів денної та заочної форми навчання освітнього рівня «магістр»
спеціальності 242 – Туризм)*

Укладачі: **ПИСАРЕВСЬКИЙ** Ілля Матвійович
УГОДНІКОВА Олена Ігорівна

Відповідальний за випуск *О. І. Угоднікова*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *О. І. Угоднікова*

План 2018, поз. 394 М

Підп. до друку 18.06.2018. Формат 60 × 84/16.

Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 1,1

Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.